CAUSERIE OVER ROMANTIEK*

E.H. Kossmann

Iedere lezer beleeft aan een goed boek geheel private vreugden. Het boek dat vandaag wordt gepresenteerd is zonder twijfel goed en ik heb dus het recht er mijn eigen plezier in te hebben. Laat ik proberen enkele van mijn genoegens op te sommen.

Wat ik in het boek in de eerste plaats aantrekkelijk vind, is dat het zich niet in definities verliest. Het veronderstelt dat ieder die het ter hand neemt wel zo ongeveer weet wat hij onder Romantiek heeft te verstaan. Het is daarom zeker een boek voor de gevorderde lezer. Studenten immers weten niet wat Romantiek als historisch verschijnsel is. Zowel in Groningen in de jaren 1980 als in Leiden in de vroege jaren 1990 heb ik er met tweede- en derdejaarsstudenten werkcolleges over gehouden die, meen ik, voor de deelnemers de entrée in een hun volkomen onbekend gebied betekenden. Zij betraden het met vreugde en keken hun ogen uit. Ik had dan ook in het geheel de neiging niet ach en wee te roepen over hun gebrek aan kennis. Integendeel, wat is er bevredigender voor een docent dan zijn studenten iets te tonen dat zij nog niet kennen maar juist dank zij het onderwijs leren zien als iets van groot, ja, om een dramatisch woord te gebruiken, van existentieel belang? Veel immers in wat zij te lezen en te horen kregen had een zekere actualiteitswaarde. Veel in het romantische voelen en denken, emotioneel, intellectueel, maatschappelijk en politiek, is na twee eeuwen voor intelligente jonge volwassenen herkenbaar, boeiend maar tegelijkertijd - en dat vergroot de nieuwsgierigheid - zeer ver van ons verwijderd.

Hoe dat ook zij, dit boek veronderstelt lezers die weten wat de Romantiek was. Nu ja, *weten*? Ik vermoed dat de redactie en de medewerkers geen definitie van Romantiek hebben gegeven, niet alleen omdat zij wijs en beschaafd zijn maar ook omdat zij het niet zouden kunnen. Hebben de organisatoren van het congres dat de stof voor dit boek heeft geleverd, gehoopt dat bijdragen en discussies het mogelijk zouden maken het fenomeen preciezer te omschrijven? Ik kan me dat van zo geroutineerde historici niet voorstellen: zo iets lukt namelijk nooit. Nee, congres en boek hebben de verdienste concreet te tonen hoe belangwekkende aspecten van de romantisch genoemde cultuur er

---

* Toespraak bij de presentatie van Jo Tollebeek e.a. ed., *Romantiek en historische cultuur* (Groningen 1996), uitgesproken op 26 april 1996 in Huize De Eem. Zie ook de boekbespreking aansluitend op dit artikel.

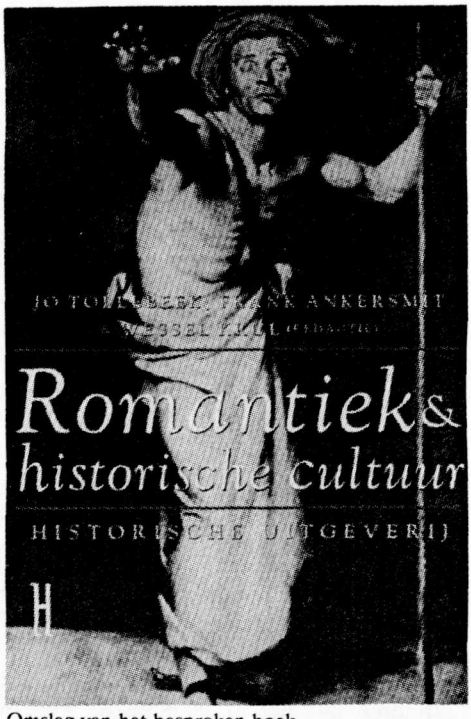
toen uitzagen. Het boek is geen gemakkelijke lectuur, maar zij is, en dat vind ik een bevrijdende ervaring, ook niet moeizaam. Ik heb slechts bij het lezen van een enkele bijdrage de duizeligheid gevoeld die me nog al eens treft wanneer ik de produkten van de moderne geraffineerde cultuurhistorie lees. De hier geboden cultuurhistorie is geen theorie maar praktijk.

De tweede vreugde die het boek biedt wordt gewekt door de belangstelling voor Frankrijk. Deze heeft in ons land al te lang ontbroken. Op zichzelf is dat niet verbazingwekkend. Wie zich in de Romantiek verdiept denkt in de eerste plaats aan Duitsland. De successen van de Duitse muziek, letterkunde, geschiedschrijving, wijsbegeerte, historische taal- en rechtswetenschap uit die periode hebben in Frankrijk eigenlijk geen evenwaardige tegenhangers. Huizinga, die als voorzichtig te boek staat, was in een lezing in 1939, bereid "den heelen Lamartine met de Nachten van De Musset erbij, te geven voor een enkel lied van Joseph von Eichendorff", getoonzet door Schumann. Dat is wel zeer radicaal. Maar toch, zo'n vrijgevigheid is niet helemaal onbegrijpelijk. Alleen, het kan hierbij niet blijven en het is dan ook van belang dat de Franse pogingen om de geschiedschrijving op grond van romantisch te noemen programma's te vernieuwen in dit boek aandacht krijgen. Uit de daaraan gewijde studies valt veel te leren.

Wij zien de dilemma's waarvoor de zich als *avant-garde* presenterende historici zich plaatsten, hun ambities, hun tegenstrijdigheden en, onvermijdelijk, de neergang van hun school. Het is hoogst instructief materiaal dat de auteurs van dit boek hebben samengebracht. Zij geven ons inzicht in de romantische pogingen om het 'authentieke' verleden te ontdekken en te beschrijven, en zij analyseren de zwaktes in deze overigens zo aantrekkelijke projecten, zoals de kennistheoretische naïveteit ervan - want hoe onderscheidt men de zogenaamd authentieke maar allang vergane werkelijkheid van de verbeelding die haar meent waar te nemen -, en de hopeloze problemen die de organisatie van dit authentieke materiaal tot een leesbaar verhaal veroorzaakt. Zo dringen wij door tot moeilijkheden waarmee ook de hedendaagse historicus in zijn functie niet zozeer van onderzoeker als wel van geschiedschrijver in aanraking pleegt te komen en die hij, vind ik, niet moet oplossen door het genre met letterkundige fictie te vermengen. De meeste romantici hebben, als ik het goed begrepen heb, zo'n oplossing niet gezocht en zo een eigen plaats behouden voor hun soort van kennis en hun soort van kennisoverdracht. En wat ten slotte ook heel verrijkend voor de lezer is, is het feit dat de enorme expansie van het historische object die wij van de jaren 1920 af als een triomf van de twintigste-eeuwse geschiedschrijving vieren al een eeuw eerder door de Franse romantici op de agenda werd gezet: de geschiedenis van het dagelijkse leven, van het gewone volk, van de emoties, de dromen, de mythes, de rituelen bij geboorte en dood. Natuurlijk, deze vroeg-negentiende-eeuwse ambities waren niet specifiek Frans. Het is echter goed dat een Nederlands lezerspubliek ze in dit boek leert kennen als aspecten van de geschiedschrijving in haar Franse context.

Het derde genoegen dat dit boek biedt is van algemener aard: wij vinden hier rijke stof voor overpeinzingen over de plaats die de Romantiek in ons

eigen hedendaagse leven inneemt. Op het eerste gezicht zetelt de Romantiek daar breeduit en comfortabel in. Het wemelt van romantisch genoemde reizen, steden, verhalen, films, muziekstukken, van romantische utopieën en romantische escapades. Het adjectief hecht zich moeiteloos aan talloze verschijnselen. Dat heeft het trouwens altijd gedaan. Dit woordgebruik is al in de late achttiende eeuw ontstaan, jaren voordat aan de term een zo specifieke betekenis werd gegeven dat wij van 'de Romantiek' kunnen spreken. Er is, zoals u weet, prachtig onderzoek naar gedaan. Maar wanneer wij de plaats van de Romantiek in de hedendaagse maatschappij nagaan doelen wij op deze specifieke betekenis, dat wil zeggen, op de Romantiek als samenhangende culturele beweging van omstreeks 1800, en vragen wij of deze nog een rol van groot belang heeft, zoals het mechanistische denken van de zeventiende eeuw of de Verlichting van de achttiende. Het antwoord is natuurlijk niet pertinent, maar het eeuwige ja en nee van de historicus - weifeling, nuance. Het is dan ook een daad van overmoed als ik beweer dat al bij al de Romantiek betrekkelijk weinig preponderant in onze samenleving aanwezig is en de Verlichting het pleit duidelijk gewonnen heeft. Utilisme, rationalisme, economie, kwantificatie, functionalisme vormen de patronen van ons bestaan. Generaties cultuurpessimisten hebben daarover geklaagd en klagen er nog over maar ze hebben weinig resultaat geboekt. Onttovering, secularisatie en nivellering hebben een geestelijk klimaat geschapen dat volstrekt tegengesteld is aan het respect van de romantici voor de diversiteit, geheimzinnigheid en hiërarchische structuur van wereld en maatschappij. Wat is er van de Romantiek over dan 'music for the millions', de Italiaanse opera, Wagner, een enkele met liefde gerestaureerde maar leegstaande neo-gotische kerk? De Romantiek is een mislukte onderneming geweest.

Omslag van het besproken boek.

Nu, men hoort het, dit is heldere taal. Maar, en hier sluipt de nuance weer binnen, zij kan vrij eenvoudig worden tegengesproken. De Romantiek heeft meer aspecten dan wat muziek, wat als liedteksten bewaard gebleven gedichten en wat gebouwen. Zij heeft inderdaad de successen van de Verlichting niet voorkomen, maar ze heeft daaraan een binnen de Verlichting niet direct beschikbare vorm gegeven. De nationale organisatie van het politieke leven is

een effect van de Romantiek. De intense zelfbeschouwing waaraan velen van ons zich in de huiskamer, bij de psychiater of in praatgroepen wijden komt voort uit tot Romantiek getransformeerd piëtisme, uit de tot hoge graad verheven belangstelling voor wat de romantici 'Individualiteit' plachten te noemen en wij met het eigenlijk zeer tegenstrijdige woord identiteit aanduiden. Onze, niet alleen bij postmoderne filosofen levende scepsis over grote verhalen, dat wil zeggen alles verklarende, universele zekerheden, is duidelijk verwant aan romantische noties over de tijdgeest en de vergankelijkheid, zelfs van de waarheid. Met andere woorden, indien het al waar is dat de Verlichting in het bestaan van de mensheid een zekere maat van rationele orde heeft gebracht en haar heeft bevrijd van grove onrechtvaardigheden en van veel angst voor honger, voor demonen, voor de hel, zij heeft de breuken en scheuren in ons leven nooit definitief overpleisterd. Ook de Romantiek had gelijk.

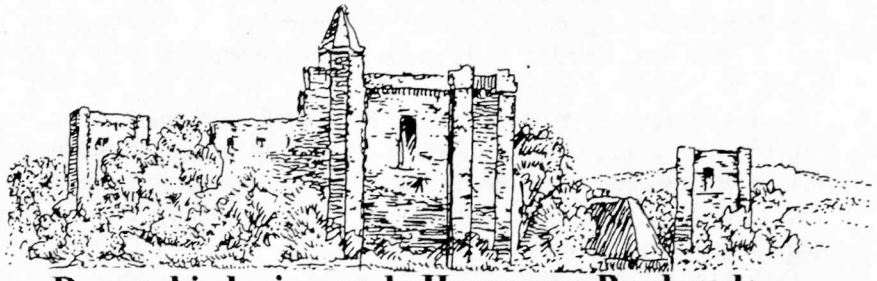
Maar nu ontkom ik toch niet meer aan de vraag die dit boek in grote wijsheid niet heeft gesteld: wat is Romantiek dan eigenlijk? Men kan de vraag ook anders formuleren en de programma's van de romantici zelf bezien. Zij probeerden hun positie immers herhaaldelijk in principiële betogen te bepalen. Zij wilden duidelijk maken dat zij iets heel nieuws brachten en dat de wereld hun originaliteit moest gaan bewonderen. Zij vormden een *avant-garde* die oudere kunstenaars en denkers opzij wilde schuiven en dus, zoals dat gaat, het door hen gebrachte nieuwe zo duidelijk mogelijk plaatste tegenover het door hen als *passé* beschouwde oude. Om dat te bereiken moesten zij dat 'oude' zo definiëren dat het als een tastbaar en handzaam geheel verscheen. Het oude was dus niet een onoverzienbare hoeveelheid zeer divers materiaal, nee, het werd tot enkele onmiddellijk herkenbare formules samengevat en zo verschenen in de Europese cultuur die grote principiële tegenstellingen die de romantici aan hun publiek toonden: de harmonische rust van de naar de aarde toegewende klassieken tegenover de zich nooit voltooid achtende dynamiek van het naar de hemel strevende romantische christendom; of de universele en generaliserende aard van de rationalistische Verlichting tegenover de aandacht voor het bijzondere, eigenaardige, in zijn individualiteit unieke en het per definitie nooit generaliserende irrationele in de natuur, ook die van de mens. Kortom, de romantici, men weet het, meenden zich aan de dwang van het Classicisme en het rationalisme te ontworstelen. Zo presenteerden zij zich en zo worden ze in de secundaire literatuur soms nog steeds gepresenteerd.

Ook in dit boek blijkt echter dat een *avant-garde* zich van het door haar bestreden verleden niet werkelijk kan ontdoen. En nog iets anders blijkt er: dat de romantiek namelijk, in allerlei opzichten, *in*, en deels ook *door*, Verlichting en Classicisme werd voortgebracht. De tegenstelling tussen deze cultuurverschijnselen is bij nader beschouwing minder groot dan de romantici meenden of beweerden. Er is heel wat onderzoek aan deze zaken gewijd en we hebben geleerd voorzichtig met de romantische programma's om te gaan.

Heden ten dage is daar, dunkt me, extra reden voor. Wie vanuit de huidige cultuur op de cultuur van omstreeks 1800 terugkijkt, ziet tussen toen en nu twee grote verschillen die ik op een grove manier definieer: wij zijn heel wat onchris-

telijker dan de Verlichting; en onze vervreemding van de klassieke erfenis is veel en veel dieper dan die van de romantici. Wie van nu uit op Verlichting en Romantiek terugblikt, dat wil zeggen, vanuit een gedechristianiseerde en van de Grieks-Romeinse wereld geheel losgeraakte cultuur, zal eerder door de verwantschap van Verlichting, Classicisme en Romantiek worden getroffen dan door de tegenstellingen.

Maar laat ik ophouden. Deze introductie moet niet in een college ontaarden. Ik herhaal dat we uit dit boek veel kunnen leren. Als de grote historicus Arnoldo Momigliano mij niet eens had gezegd dat hij een diepe afkeer had van het woord 'fascinerend' (dat ik onbedachtzaam gebruikte) - een inhoudloos woord voor de massamedia en niet voor de beschaafde humanist -, dan zou ik het een fascinerend boek durven noemen. Ik zou het ook 'uitdagend' kunnen noemen, uit rebelsheid eigenlijk, want dat is, vind ik, nog heel wat erger dan fascinerend, een totaal versleten, hulpeloos woord. Maar het ergste van alle modieuze termen is zonder twijfel 'geloofwaardig', een volstrekt verachtelijk woord uit het vocabulaire van de narcist die er niet om geeft of hij wat hij doet en denkt juist dan wel onjuist, goed dan wel slecht, efficiënt dan wel onpraktisch is en zich concentreert op de schijn die hij wekt. Hij is er al tevreden mee wanneer hij anderen in de ogen kijkt en meent zich daarin te kunnen spiegelen. Kortom, dit is een fascinerend, uitdagend en geloofwaardig boek, en dat mag ik zeggen onder verwijzing naar een aspect van de Romantiek dat hier niet behandeld wordt: de romantische ironie.

De geschiedenis van de Heren van Brederode

Onder de titel 'Onvoltooide Roem' verschijnt in 1997 het boek waar menigeen op wacht: het wel en wee van de Heren van Brederode. Oud-Santpoorter Jan H. Verhoog stelde in 1978, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Noordzeekanaal, een tentoonstelling samen onder de titel: 'De achttien Heren van Brederode', welke nog steeds te zien is in de Ruïne van Brederode te Santpoort.
Als vervolg daarop schreef Verhoog 'Onvoltooide Roem', een circa 800 pagina's rijk gedocumenteerd en geïllustreerd boek over negen Heren uit dat riddergeslacht tussen 1203-1473. Het boek haalt de herinneringen op over Floris V, Jacoba van Beieren, de kruistochten en uiteraard ontbreken de bezittingen van de familie her en der in Nederland niet in het boek.
De prijs van dit prachtige boek is *f* 109,50, maar bij vóórintekening slechts *f* 84,50, exclusief verzendkosten. Bestel nu door middel van een briefkaart te sturen naar de uitgeverij of kijk bij een archief in de buurt voor de intekeningsfolder.
Uitgeverij 'de Coogh', Kogendijk 99, 1862 PS Bergen NH, telefoon 072 - 589 71 30.